

*TE KLEIJN GEWORDEN
OM DE PAROCHIANEN
TE PLAETSEN:*
BRUSTEM EN ZIJN KERK

Blijven bouwen: Brustem en zijn kerk

is een uitgave van vzw Limburgse Studies.

Tekst en onderzoek: Rombout Nijssen

Met medewerking van: Jo Gennez, Jaak Kerckhofs, Jos Neven,
Nicole Neven, Jaak Peyls, Emile Schoofs, E.P. Jos Vanderheyden,
Dirk Wijnants

Foto's: Jos Neven

Druk: drukkerij Chapo

Vormgeving: drukkerij Chapo, Miet Marneffe

Wettelijk depot: D/2018/10230/2

ISSN 2031-3942

1769: DE ABDIJEN VAN SINT-TRUIDEN EN AVERBODE ZORGEN VOOR EEN NIEUWE KERK

Brustem was in het ancien régime, in de tijd voor de aanhechting van onze gewesten bij de Franse republiek in 1795-1796, een zelfstandige gemeente en een zelfstandige parochie. Het grondgebied van de gemeente bestond uit twee

delen, die niet met elkaar verbonden waren. Naast het hoofddorp, bij de kerk en de voormalige burcht van Brustem, was er nog de enclave Terstok bij Kortembos. Bij de fusies van 1970 werd die bij Zepperen gevoegd.

Fragment van de kaart van Villaret, 1748

De pastoor van Brustem werd in die tijd door de abt van Averbode aangesteld. De tienden behoorden voor de helft aan de abdij van Averbode en voor de helft aan de abdij van Sint-Truiden toe.

Van de oudste geschiedenis van de kerk van Brustem is niet veel geweten. Uit de periode voor 1800 zijn er weinig archieven bewaard die licht werpen op de geschiedenis van het gebouw. De toren wordt gedateerd in 1649, en er wordt aangenomen dat hij op een onderbouw uit de twaalfde eeuw is opgetrokken.

De voornaamste bronnen voor de geschiedenis van de kerk van Brustem tot omstreeks 1800 zijn de rekeningen van de kerkmeesters. Zij zijn bewaard voor de periodes 1653-1708 en 1752-1795. In die tijd werd er in Brustem elk jaar een kerkmeester gekozen, die de inkomsten van de kerk moest innen en met de

opbrengst daarvan de rekeningen moest betalen. Na afloop van zijn dienstjaar moest hij rekenschap afleggen en een overzicht van zijn inkomsten en uitgaven ter controle voorleggen aan de pastoor en de parochianen, die daarvoor in de kerk bijeenkwamen. Die jaarlijkse overzichten van inkomsten en uitgaven van de kerkmeesters noemen we de kerkrekeningen.

Uit de rekeningen kan afgeleid worden dat de kerk al die tijd een stenen gebouw was met een dak van leien die op planken genageld waren. Voorts blijkt dat het kerkgebouw een permanente bron van zorgen was, dat zij permanent hersteld moest worden, en ook dat er niet genoeg middelen waren om de situatie grondig aan te pakken en de kerk geheel of gedeeltelijk te herbouwen. Omwille van de financiële beperkingen van het dorp bleef het eeuwenlang noodgedwongen bij herstellingen.

In het ancien régime, de periode uit onze geschiedenis tot omstreeks 1800, werden geldbedragen uitgedrukt in (gouden) guldens, (zilveren) stuivers en (koperen) oordjes. Een gulden was 20 stuivers waard, en in een stuiver gingen 4 oorden.

In 1771 werd in de registers van de schepenbank van Brustem een overeenkomst geregistreerd die op 29 januari 1769 gesloten was tussen de gemeente Brustem en de abten van Sint-Truiden en Averbode *nopende het opbouwen van eene nieuwe kercke*. De gezinshoofden van de gemeente waren daarvoor door Nicolaes Breijmans, de dorpsbode, bijeengeroepen *op den dorpspleijn van Brusthem, wesende de ordinaire vergaderingsplaetse*. Om ook vergeetachtige gezinshoofden de kans te geven aanwezig te zijn, werden vlak voor de bijeenkomst de kerkklokken nog geluid. In aanwezigheid van de Sint-Truidense notaris Joseph Simon Hubar verklaarden de gemeentenaren van Brustem zich akkoord met het voorstel dat hen namens de beide abten werd voorgelegd *concerneerende het opbouwen van eene nieuwe kercke binnen de voorschreven vrijhijdt ende ter plaetse alwaer de oude tegenwordigh is staende*.

Dat voorstel hield in dat de parochianen van Brustem voorgoed afzagen van het bezit van het kerkgebouw, en dat overdroegen aan de abten van Sint-Truiden en van Averbode, op voorwaarde dat beide abten de lasten voor het onderhoud en herstellingen aan de kerk en aan de kerktoren voor hun rekening zouden nemen en dat de mensen van Brustem *tot de voorschreven kercke hunnen toeganck sullen hebben ende behouden*. Voorts behielden de gemeentenaren zich het recht voor om, zoals zij dat vanouds gewoon waren, de *gemeijntekompe* – de kist waarin het archief en het geld van de gemeente bewaard werden – in de kerk te laten staan, *even gelijck de gemeijnteklocke in den thoren*, en om *ten tijde van oorloghen hunne effec-*

ten in gesloetene kisten ende schaperaijen in de kerk te mogen opslaan.

Voorts engageerden de gemeentenaren zich ertoe om binnen een termijn van twee jaren achthonderd gulden bij te dragen aan de bouwkosten: vierhonderd gulden uit de gemeentekas en vierhonderd gulden uit de kas van de armentafel. Naast deze financiële bijdrage zouden de mensen van Brustem nog aan de bouw van hun nieuwe kerk bijdragen door mee te werken. In de eerste plaats zouden zij op een perceel dat de vertegenwoordigers van de abten hen zouden aanwijzen *allen den saevel noodigh tot het bouwen der nieuwe kercke* uitgraven en naar de werf voeren, *soodanigh dat de wercklieden daernaer niet en sullen moeten waghten*. Onderling spraken de Brustemnaren af dat ieder in het aanvoeren van de zavel zou bijdragen naargelang zijn *gespan*: wie een wagen met vier wielen bezat, zou die gebruiken, en wie slechts een kar met twee wielen bezat, zou daarmee werken, *terwijl de handtwerckers geen peerden hebbende, aen het uijtschieten sullen moeten wercken, alles op hunnen tour*.

Tot slot bevatte de overeenkomst nog een bepaling die een einde moest maken aan een oud zeer, dat met name de vertegenwoordigers van Averbode in Brustem hoog zat: de mensen van Brustem zagen af van *allen reght ende gerechtigijdt die sij oft hunne gemeijnte hebben oft souden kunnen hebben aen ende tot de passagie oft steeghken welck sigh bevindt tusschen het pastoreel hujs van Brusthem ende het bloeck daer over gelegen neffens den kerckhoff*. Voortaan zouden zij het steegje langs de pastorijs niet meer gebruiken.

1851: PASTOOR VAES EN BURGEMEESTER MORIA

In de zomer van 1851 ziet de kerkraad zich, omwille van de voorgenomen plaatsing van een nieuw orgel, verplicht om in de kerk ingrijpende timmerwerken te verrichten, en ook het plafond van de kerk te verhogen. De kosten daarvoor worden geraamd op 1.300 frank. Op 6 juli besluit de kerkraad het provinciebestuur toelating te vragen om de werken te mogen uitvoeren onder toezicht van de heer Jaminé, hulp-architect van het provinciebestuur, en ze te betalen met eigen middelen. Na positieve adviezen van de gemeenteraad, van de arrondissementscommissaris en van de bisschop van Luik te hebben ingewonnen, verleent de bestendige deputatie de toelating al op 29 augustus.

Eenmaal de werken gestart, rijpt algauw het idee om van de gelegenheid gebruik te maken om de kerk ook te vergroten. Op 4 april 1852 besluit de raad, aangezien *de kerk reeds te kleijn geworden is om op de zon- en feestdagen de parochianen te plaatsen en om zich niet blood te stellen van later onnoodige kosten gedaen te hebben*, de kerk te vergroten met een nieuw koor. De kosten daarvoor worden geraamd op 9.000 frank. De kerkraad kan op dat moment 2.537 frank uit haar eigen kas bijdragen, en de verkoop van waardepapieren kan nog 2.350 frank meer opbrengen. Voor de ontbrekende 4.113 frank rekent de kerkraad op subsidies van het gemeentebestuur, van het provinciebestuur en van de staat.

Een maand later, op 4 mei, sluit de gemeenteraad zich bij het voorstel van de kerkraad aan, aangezien *de vergroting der kerk hoogst noodig is om plaets te verschaffen aen de parochiaenen op zon- en feestdagen, wanneer de kerk te kleijn is, dat het zoude te bejammeren zijn indien het kerkfabryk de kosten zoude doen van de zoldering der kerk te verhoogen om het nieuw orgel te plaatsen, zonder op den zelfden tijd de kerk te vergrooten, hetgene binnen korte jaren onvermijdelijk zal zijn*. Een financiële bijdrage uit de gemeentekas ziet de gemeenteraad echter niet zitten. In plaats daarvan zullen de inwoners, *bezield van het verlangen om de kerk zien te vergrooten, alle de noodige karrevrachten doen tot bijhaling en vervoer der bouwstoffen*. De waarde van dit vervoer schat de gemeenteraad op ... 1.113 frank, zodat er nog 3.000 frank te financieren blijft door het provinciebestuur en de staat.

Bij het provinciebestuur is men echter niet overtuigd van het feit dat de kerkfabriek en het gemeentebestuur van Brustem zelf niet over de middelen beschikken die nodig zijn om de kerk te vergroten. Subsidies van het provinciebestuur en van de staat, zo laat *Hasselt* op 14 september weten, zijn enkel bedoeld om steun te bieden aan plaatselijke besturen die zelf niet in staat zijn noodzakelijke uitgaven te bekostigen.

De kerkraad besluit niet te discussiëren, en laat al op 25 september twee experten uit Sint-Truiden de waarde schatten van landerijen, in totaal ruim 2,32 hectare, die de kerkfabriek van Brustem bezit in Aalst, Brustem, Engelmanshoven en Mielen-boven-Aalst. De experten schatten de waarde van de landerijen op 5.490 frank. Op basis van het schattingsverslag vraagt de kerkraad op 3 oktober een tweede keer toelating om de kerk te mogen vergroten, en dit keer met de bedoeling alle kosten uit eigen middelen te betalen. De 5.490 frank die de voorgenomen openbare verkoop van landerijen kan opbrengen, 2.350 frank uit de verkoop van waardepapieren en 2.537,18 frank uit de kas, maken samen 10.377,18 frank, ruim voldoende om de kosten van de geplande vergroting van de kerk – die ondertussen op 10.000 frank worden geschat – te betalen.

Eens het duidelijk is dat de hogere overheden niet hoeven bij te dragen in de kosten, worden de nodige positieve adviezen en toelatingen vlot afgeleverd. Op 4 april 1853 tekent de koning in Laken het Koninklijk Besluit dat de kerkraad van Brustem toelaat de vergrotingswerken uit te voeren.

Een jaar later blijkt echter dat de kosten voor de werken schromelijk onderschat zijn. Tijdens de werkzaamheden is immers gebleken dat de fundamenten van de toren versterkt moeten worden, dat een deel van de eiken balken en van de vloerstenen in de kerk vernieuwd moet worden, wat niet in het bestek voorzien was, en de kerk zal nadat de bouwwerken beëindigd zijn, opnieuw geveerd moeten worden. Bovendien blijkt de prijs van materialen en arbeidsuren hoger uit te vallen dan begroot. Op 1 oktober moet de schatbewaarder van de kerkraad vaststellen dat er in plaats van 10.000 frank, wel 23.364,19 frank nodig zal zijn om de werken tot een goed einde te brengen.

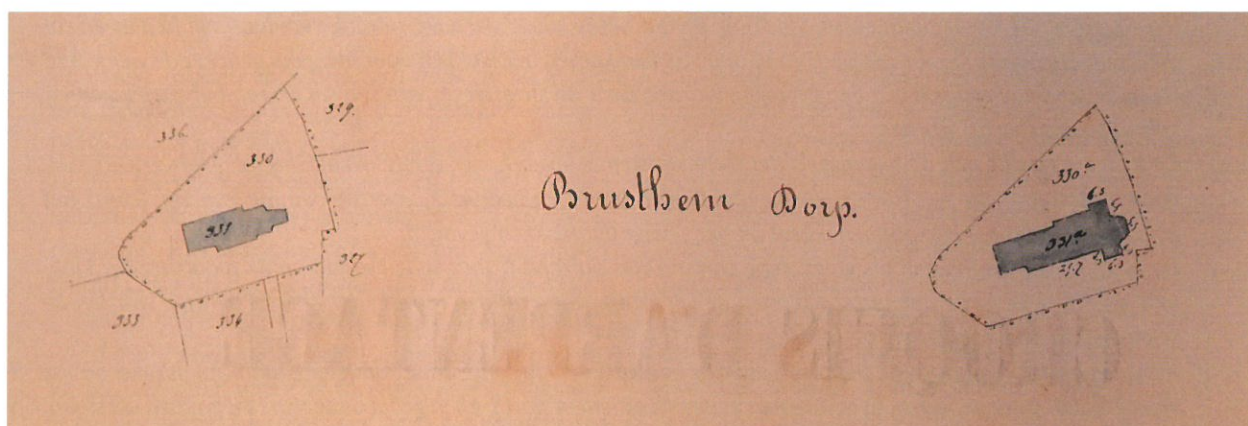
		75	
18 Junij	Betaalt an Dagloonen	12	40
18 Junij	Betaalt an 12 keet: kalk en sp: 10	18	80
18 Junij	Betaalt an Martens Timmerman	60	..
21 Junij	Betaalt an transport Van Blaune Steen	14	..
21 Junij	Betaalt an 12 keet: 5. 75 liter kalk 1.36	17	36
23 Junij	Betaalt an 3 keet: en 25 liter kalk	18	02
25 Junij	Betaalt an Dagloonen	13	50
25 Junij	Betaalt an 22 keet: kalk	30	..
25 Junij	Betaalt an den Timmerman	50	..
25 Junij	Betaalt an Laevia Steenmetser	300	..
27 Junij	Betaalt an 25000 fransche schalen an 22 fr: 30 2. 1000	562	50
28 Junij	Betaalt an transport Van Blaune Steen	14	50
28 Junij	Betaalt an h: Schroep over 3 eijde beomen	97	50
28 Junij	Betaalt an h: Schroep over 2. 1. 1. stuk Eijdehout	16	50
30 Junij	Betaalt an transport Van 25000 schalen	60	..
30 Junij	Betaalt an h: Schroep over 2932 Vaeten best an 6 fr: en 1089 Vaeten an 5 fr: 78	238	53
30 Junij	Betaalt an 24 keet: kalk	32	66
30 Junij	Betaalt an de Steenmetser Van Drentge als de kerk was opgeboort	14	..
		1570	23

Uit het aantekeningenregister van de schatbewaarder van de kerkfabriek

Van 7 juni 1850 tot 13 mei 1854 hield schatbewaarder Romsée van de kerkfabriek een registertje bij, waarin hij dag per dag de uitgaven noteerde die voor de vergrotingswerken aan de kerk gedaan werden. Daarin valt te lezen dat er in de periode van 18 tot 30 juni 1852 - ruim voordat de kerkraad bij Koninklijk Besluit toelating had gekregen om de werken uit te voeren - lonen van metselaars en van een timmerman betaald werden, en dat er kalk, blauwe steen, eikenhout en Fransche schalen werden aangekocht.

Daar komt nog bij dat er nog 1.550 frank afbetaald moet worden voor het nieuwe orgel. Een aanvraag om alsnog subsidies te krijgen van het gemeentebestuur, het provinciebestuur en de staat stuit op dovemansoren. Het gemeentebestuur voert aan dat de gemeentenaren al een groot deel van het vervoer van materialen voor de bouw van de kerk voor hun rekening genomen hebben, en dat dankzij hun werk aan de steenovens de prijs voor de bakstenen vermin-

derd is van 10 frank per duizend tot 5,34 frank per duizend. Het provinciebestuur verwijst naar het engagement van de kerkraad van 3 oktober 1852, waarin de raad aangaf de vergroting van de kerk met eigen middelen te zullen betalen. Na heel wat heen-en-weer argumenteren wordt alsnog besloten dat het provinciebestuur verspreid over 1855 en 1856 600 frank zal bijdragen aan de kosten voor de vergrootte kerk, en de staat 1.200 frank.

Plannen van de werken zijn niet bewaard, maar het resultaat is te zien op de schets die de controleur van het kadaster in 1853 maakte van het grondplan van de kerk vóór en na de verbouwingswerken. Daarop is te zien hoe de kerk ruim twee keer groter geworden is.

1872: PASTOOR BLAVIER EN BURGEMEESTER DE PITTEURS HIEGAERTS

In de loop van 1870 besloot de kerkraad dat er iets gedaan moest worden aan het geluid van de kerkklokken, die blijkbaar niet tot in alle uithoeken van de parochie hoorbaar waren. In eerste instantie werd er aan gedacht de toren met een nieuwe verdieping te verhogen, waarin de klokken dan gehangen konden worden, zodat hun geluid verder zou weerklinken. De provinciale architect werd er bij geroepen, en hij oordeelde in zijn verslag van 1 oktober 1870 dat de toren stevig genoeg was om er nog een verdieping bovenop te bouwen: *M'étant rendu à Brusthem, j'ai pu constater que la partie supérieure de la tour a été entée sur une substruction romane, probablement à l'époque de la reconstruction de l'église, que cette tour est encore en*

assez bon état, et que d'après mes informations la fabrique serait d'intention d'élever la maçonnerie de cette tour afin de pouvoir placer à un étage supérieur les cloches, dont la sonnerie ne se fait pas assez entendre dans certaines parties de la paroisse. A mon avis cette construction présente encore assez de solidité pour permettre un exhaussement proportionné à la largeur de la base de la tour.

Of de toren toen inderdaad verhoogd werd, staat niet vast, maar we weten wel dat de kerkraad op 6 januari 1872 bij de Leuvense klokkengieter Van Aerschott een bestelling plaatste voor het hergieten en verzwaren van twee klokken.

Tusschen de ondergeteekende, de eerwaarde heer Blavier, pastoor te Brusthem, en de heren leden der kerkfabriek ter eenre, en Severinus Van Aerschott, klokgieter, gehuisvest te Leuven in de Statiestraat n° 100, ter andere zijde, is overeengekomen als volgt:

- 1° De gemelde klokgieter verplicht zich te hergieten twee oude klokken, wegende circa 1.960 kilogram, ter prijze van 60 centimen per kilo, naar aftrek van vijf per honderd voor verlies in de hersmelting der oude metaal.
 - 2° De nieuwe klokken zullen wegen met de pannen circa 2.672 kilo's.
 - 3° Er zal bijgevoegd worden nieuw metaal, circa 810 kilogrammen, ten prijze van 3,80 franc per kilogram.
 - 4° De transporten en plaatzen der klokken zijn ten laste der kerkfabriek.
 - 5° De gieter zal verantwoordelijk wezen: A voor de goede hoedanigheid der te leveren nieuwe metalen, welke zullen wezen eerste kwaliteit en eerste smelting; B voor het akkoord derzelve, uitmakende toon mi, fa dies en sol dies, oud orgeltoon; C voor het bersten of aan stukken komen der klokken door het gelui gedurende vier jaren.
 - 6° De oude en nieuwe klokken zullen gewogen worden door de stadsweger van Leuven en een behoorlijk getuig-schrift zal afgeleverd worden.
 - 7° De gieter verplicht zich de bijvoegsels der twee klokken te leveren, der eerste: klepel, hoofd, ijzerwerk en wiel, voor de somme van 730 franc; der tweede: klepel, hoofd en ijzerwerk, voor de somme van 295 franc; het gewicht der metalen klokkannen wordt bij het gewigt der klokken gevoegd.
 - 8° De betaling zal geschieden als volgt: eene somme van duizend francs eene maand na de plaatsing der klokken, en het resterende der somme binnen de vijf jaren, waarvan den intrest aan 4 % zal betaald worden, te rekenen van den dag der eerste betaling.
 - 9° Indien voor de uitvoering van het tegenwoordig contract eenige contestatie zoude ontstaan, zal dezelve beslist worden door twee experten, te benoemen eenen door iedere partij, en in geval deze zich niet zouden verstaan, zal er eenen derden expert worden benoemd door de heer vredereger van het kanton St. Truyden, en de partijen zullen gehouden zijn zich te onderwerpen aan de meerderheid der experten, zonder verder beroep.
- Gedaan in dubbel te Brusthem den 6 januarij 1872.

[getekend:]

J.L. Blavier
M. Goffin
G. Rausevelts

J. Bormans
M. Londo
A. Loix

Zo ging dat in 1873: een reglement op het luiden van de doodsklokken

De plaatsing van de nieuwe klokken, en meer bepaald de garantie die de klokkengieter bood, op voorwaarde dat er professionneel mee omgesprongen zou worden, noopte de kerkraad in 1873 tot het opstellen van een reglement op het luiden van de doodsklokken

In Brustem was het, zoals elders overigens, in de negentiende eeuw de gewoonte de doodsklokken te luiden wanneer er iemand overleden was. In de loop der jaren had zich in het dorp de opvatting ontwikkeld dat de duur van het luiden van de doodsklokken aangaf hoe belangrijk de overledene was. Doordat echter de ene Brustemnaar niet voor de andere wilde onderdoen, werden de klokken bij ieder overlijden langer en vaker geluid. Het veelvul-

dig luiden van de klokken leidde niet alleen tot behoorlijk wat geluidsoverlast, maar ook – ten gevolge van het gebrek aan deskundigheid van de gelegenheidsluiders die met meer enthousiasme dan kennis te werk gingen – tot het voortijdig verslijten en zelfs barsten van de kerkklokken.

In de kerktoren van Brustem hingen in de tweede helft van de negentiende eeuw drie kerkklokken, waarvan er in 1872 twee moesten gesmolten en hergoten worden. De klokkengieter was zeker van de kwaliteit van zijn product, en gaf dus vier jaar garantie op zijn klokken. Omdat hij echter ook wist dat klokken vooral barsten wanneer ondeskundigen ermee aan de slag gaan, verbond hij aan die garantie de voorwaarde dat niet meer iedereen de

klokken zou mogen luiden, maar dat daarvoor klokkenluiders aangesteld zouden worden.

Op 5 januari 1873 boog de kerkraad zich over deze kwestie, en stelde een reglement vast voor *het luyden der klokken ter gelegenheid der begrafenis en uitvaartdiensten*. Het reglement bleef bewaard in het verslagregister van de beraadslagingen van de kerkraad van Brustem voor de jaren 1856–1920, dat in Brustem in het kerkarchief bewaard wordt.

Voortaan zouden er in Brustem door de kerkraad drie klokkenluiders aangesteld en betaald worden. De kerkraad ging niet zo ver te bepalen dat alleen zij nog de klokkentouwen zouden mogen bedienen, maar er werd wel vastgesteld dat zij aanwezig moesten zijn wanneer er voor een overlijden geluid werd en dat zij *de gebuuren der afgestorven* moesten helpen luiden. Voor iedere klok die geluid werd moest één van die drie luiders aanwezig zijn. Zij zouden geen vaste verloning krijgen, maar per prestatie betaald worden, per *poos* die geluid werd (art. 1).

De kerkfabriek zou voortaan twee tarieven hantieren voor het luiden van de doodsklokken, voor de uitvaartdienst en voor de begrafenis: zes frank of drie frank. De hoogte van het bedrag dat de nabestaanden moesten betalen hing niet af van de dienst of de begrafenis die zij wilden, maar wel van het feit of zij het overlijden van hun dierbare met drie of met twee klokken kenbaar wilden maken (art. 3). Voor behoeftige parochianen, *ingeschreven op de bedeelingslijst der armen dezer gemeente*, zou er gratis geluid worden, zij het dat zij genoeg moesten nemen met het luiden van de twee kleinste klokken (art. 2).

Voorts legde de kerkraad vast hoe vaak er nog geluid mocht worden bij een overlijden. Voortaan zou er enkel nog geluid mogen worden op de dag van het overlijden, de dag daarna, op de dag van de uitvaartdienst en op de dag van de begrafenis. Op de dag van het overlijden mocht er twee keer een poos geluid worden: om kwart voor twaalf en om zes uur (in het winterseizoen) of om half acht (in het zomerseizoen). Gedurende de dag die volgde op de dag van het overlijden mocht er drie keer een poos geluid worden: 's morgens om half zes, 's middags om kwart voor twaalf en 's avonds naargelang het seizoen om zes uur of om half acht. Tot slot mochten er op de dag van de begrafenis nog twee pozen geluid worden; 's morgens om half zes en onmiddellijk nadat het lijk ter aarde besteld was (art. 4). Waar tegenwoordig uitvaartdienst en begrafenis dadelijk op elkaar volgen, was dat destijds niet het geval. De uitvaartdienst en de begrafenis konden terzelvertijd plaats hebben, maar dat was niet de regel. Als die diensten apart gehouden werden, dan mocht er ook op de dag van de uitvaart en op de vooravond van die dag nog geluid worden: één poos op de vooravond, om zes uur of om half acht, de morgen van de uitvaart om half zes of om half zeven, en onmiddellijk na de absoute, het ritueel aan het einde van de uitvaartdienst, waarin de zerk met wijwater wordt besprenkeld en bewierookt, en waarin de laatste gebeden over de overledene worden uitgesproken (art. 5).

Verders zal er niet mogen geluid worden, meldt het reglement nog, alsof de kerkmeesters in Brustem vreesden dat er voor de mensen in hun gemeente nog wel wat *luidpozen* bij konden.

Uit het kerkarchief van Brustem, *Verslagregisters van de beraadslagingen van de kerkraad, 1856–1920: Zitting van den 5 januari 1873*

Tegenwoordig de heeren J.L. Blavier, pastoor, Ernest de Pitteurs Hiegaerts, burgemeester, J. Bormans, M. Londo en G. Rausevelds.

De raad der kerkfabriek van Brusthem, behoorlijk bijeengeroepen ingevolge art. 10 van het dekreet van den 31 december 1809, vergaderd zijnde ten eynde te raadplegen wegens het opmaken van een reglement voor het luyden der klokken ter gelegenheid der begrafenis en uitvaartdiensten.

Overwegende dat de heer Severinus Vanaerschodt, klokkengieter woonachtig te Leuven, welke twee klokken dezer kerk hergoten heeft, voor welke hij gedurende vier jaren verantwoordelijk is, onder voorwaarde van vaste luiders te stellen, heeft eenpaarlijk besloten,

Art. 1. Er zullen drij vaste klokkenluiders worden benoemd, welke door het kerkfabryk per poos zullen betaald worden, deze moeten de gebuuren der afgestorven helpen luiden, ieder aan een klok.

Art. 2. Bij het sterfgeval van personen ingeschreven op de bedeelingslijst der armen dezer gemeente, zullen de twee kleine klokken gratis worden geluid door twee der aangestelde luiders, bijgestaan door twee

gebuuren van den afgestorven of andere goedwillige personen, indien gemelde armen verlangden de dry klokken te doen luiden, dan zullen zij voor begrafenis en dienst aan het kerkhof moeten betalen zes franken gelijk de bemiddelden.

Art. 3. De bemiddelden moeten betalen voor het luiden van de dry klokken, voor begrafenis en dienst zamen zes franken; vergenoegen zij zich met de twee kleinste klokken, dan betalen zy maar dry franken.

Art. 4. Wanneer het sterfgeval in den dag plaatsheeft zal er geluid worden 1° het kwartier voor 12 uren, 's avonds in den winter ten 6 uren, en in den zomer om half acht uren; 2° 's anderdaegs 's morgens om half zes, het kwartier voor twaalf en 's avonds wederom ten zes oft half acht uren volgens 't jaargetyde; 3° den dag der begrafenis 's morgens ten half zes en nadat het lijk ter aarde besteld is.

Heeft het sterfgeval plaats na acht uren 's avonds, dan zal men 's morgens beginnen te luiden op de uren volgens 't jaargetyde en gelyk boven omschreven is.

Art. 5. Voor den uitvaardienst wordt er geluid 's avonds te voren ten zes oft half acht uren volgens het jaargetyde, den dag van den dienst ten half zes of half zeven volgens het jaargetyde, en voor de laatste maal na de absoute aan het baar.

Verders zal er niet mogen geluid worden.

Art. 6. Indien de begrafenis en dienst terzelvertijd plaats hebben, dan zal er maar de helft van bovengemelde rechten moeten betaald worden.

Aldus gedaan in de zitting te Brusthem op dag, maand en jaar zoo boven.

De kerkraad

[getekend:]

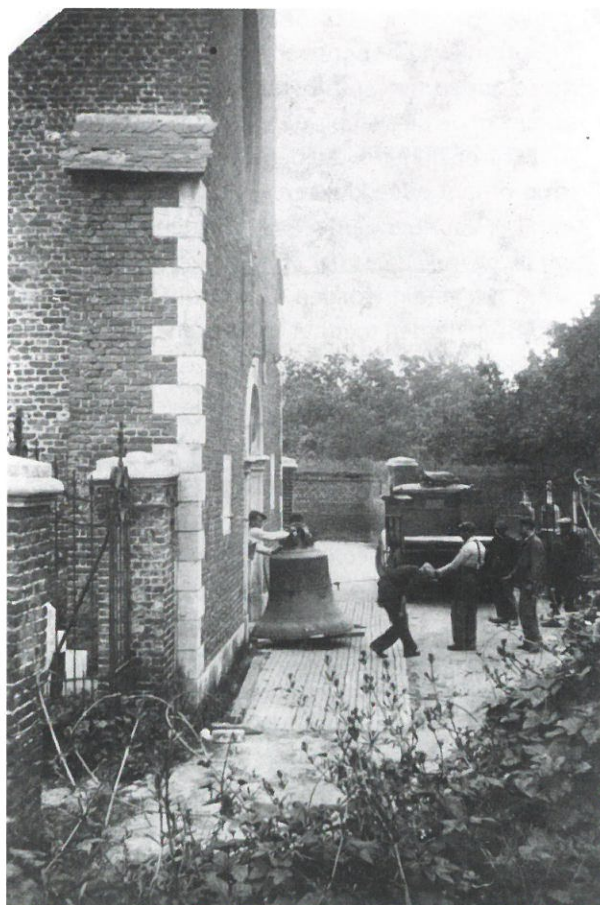
J.L. Blavier

G. Rausevelts

J. Bormans

M. Londoos

De klokken die in 1872 besteld en geleverd waren, werden tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetters uit de toren gehaald en naar Duitsland afgevoerd. Na de oorlog werden zij niet meer teruggevonden. De kerk werd na de oorlog wel vergoed voor het verlies dat zij geleden had, en het geld dat haar werd toegewezen uit het fonds voor de wederopbouw werd gebruikt om nieuwe klokken aan te schaffen. Dat derde stel van drie klokken ging in 1965 verloren, toen de kerk afbrandde. Tijdens de periode van de wederopbouw van de kerk na de brand, financierde het gemeentebestuur drie nieuwe klokken, die nu nog in de toren hangen: *Maria*, de grote klok van 1.812 kilogram, *Laurentius*, die 1050 kilogram weegt, en de kleine klok *Kristina*, van 772 kilogram.

Het afvoeren van de klokken in de Tweede Wereldoorlog

Op de voorgrond: de resten
van een klok na de brand

Nieuwe klokken

1935:

PASTOOR JANS EN BURGEMEESTER POELMANS

In de jaren '30 van de twintigste eeuw waren de pastoor en de leden van de kerkraad van Brustem overtuigd geraakt van het feit dat de kerk te klein geworden was voor de 1.700 inwoners die de gemeente toen telde. Op 6 januari 1935 vroeg de kerkraad *gezien de slechte toestand onzer sacristie en gezien de onmogelijkheid om aan al de geloovigen plaats te geven voor 't bijwonen der goddelijke diensten* aan de gemeenteraad een bijzondere toelage van 60.000 frank om de kerk uit te breiden met twee dwars op het koor te plaatsen zijkapellen en een nieuwe sacristie. De plannen voor de werken waren ondertussen door architect Karel Gessler uit Maaseik opgesteld.

Nadat de gemeenteraad verklaard had van oordeel te zijn dat de kerk groot genoeg was, besloot de kerkraad de werken op kosten van de kerkfabriek uit te voeren. De kosten voor de werken werden door de architect op 90.500 frank geschat. Met 30.000 frank uit de kas van de kerkfabriek, een beloofde schenking van 30.000 frank, en een lening van 30.500 frank, zou de kerkfabriek de werken zelf moeten kunnen betalen.

Eens de kerkraad beslist had de kosten voor zijn rekening te nemen, keurde de gemeenteraad de onderneming goed. Op 13 april gaf de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen een positief advies voor de uitvoering van de werken volgens de plannen van Gessler, en op 9 juli adviseerde de gouverneur de minister van Justitie om een Koninklijk Besluit voor te bereiden waarin toelating gegeven zou worden om de werken uit te voeren. Ondertussen werden de geïnteresseerde aannemers opgeroepen een offerte in te dienen.

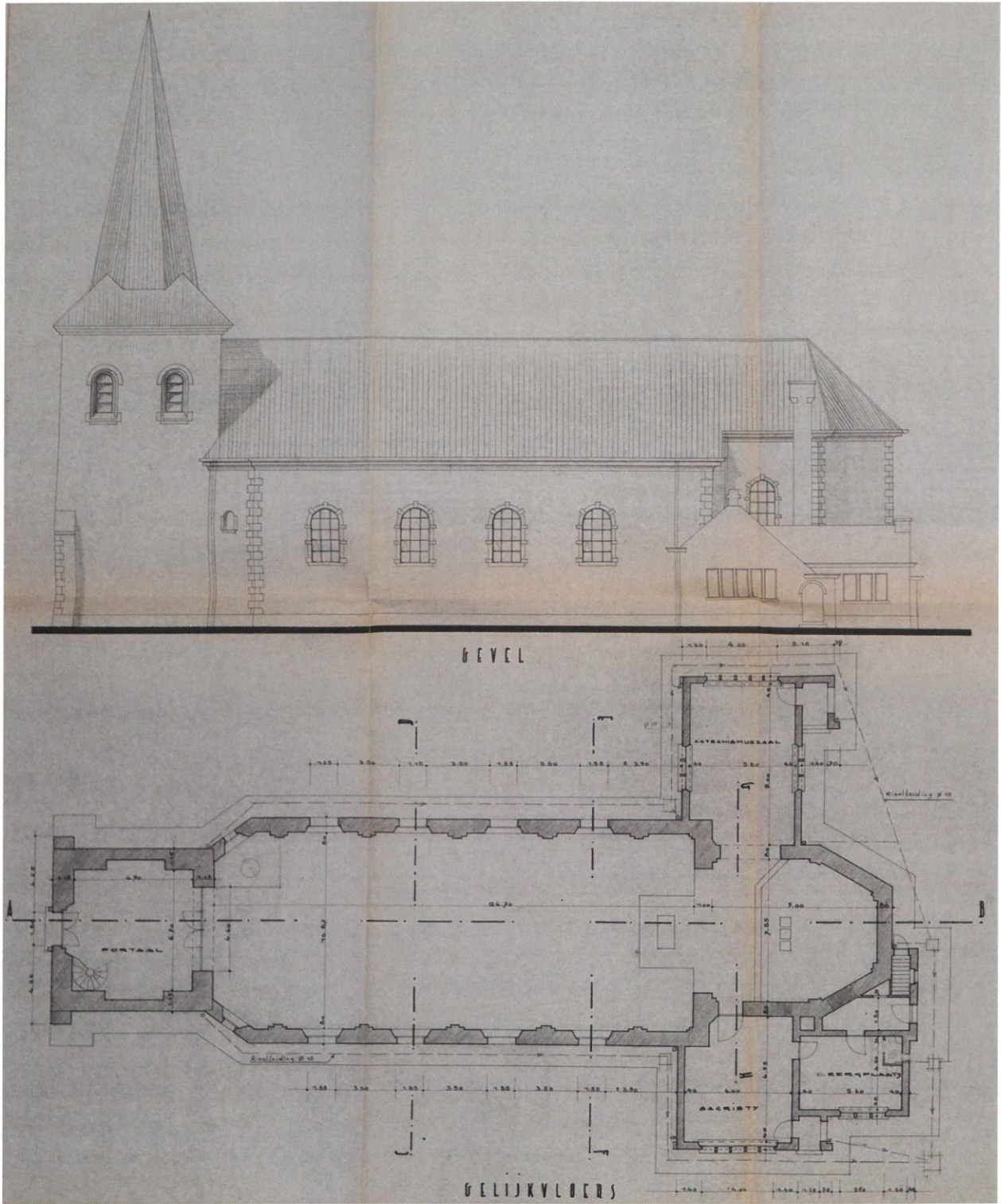
In december 1935 boog de kerkraad zich over de offertes, en wees de werken *gezien de gunstige inlichtingen die de leden ingewonnen hebben over Jos Schoofs en over de door hem uitgevoerde werken*, toe aan Joseph

Schoofs uit Brustem. Schoofs had aangegeven de werken te kunnen uitvoeren voor een bedrag van 102.198,02 frank, en was daarmee een stuk duurder dan de laagste inschrijver, aannemer Gilard uit Nielbij-Sint-Truiden, die het werk voor 89.590,30 frank dacht te kunnen uitvoeren, maar goedkoper dan vier andere aannemers, die het werk wilden uitvoeren voor bedragen tussen de 107.000 en 113.440 frank. Nadat Schoofs zijn prijs verlaagd had tot 95.000 frank, gaf het provinciebestuur op 18 februari 1936 toelating om hem tot aannemer aan te stellen.

Op 25 mei 1936 begon Schoofs met de werken, ruim twee weken voordat de koning op 11 juni 1936 het Koninklijk Besluit tekende waarin de kerkfabriek toelating verleend wordt om de werken uit te voeren. Op 20 september van hetzelfde jaar waren de werken voltooid, en 22 december vond de voorlopige oplevering plaats. Ondertussen had de kerkraad bericht gekregen dat de werken voor 25 % gesubsidieerd zouden worden door het toenmalige Ministerie voor Werkverschaffing, dat in het uitvoeren van openbare werken een middel zag om de werkloosheid in ons land terug te dringen.

De werken aan de kerk waren amper een drietal jaren achter de rug toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. In de loop van de oorlog, en vooral na de ingebruikname van het vliegveld van Brustem door de Duitse luchtmacht, kreeg ook de kerk van Brustem haar deel van de schade te verwerken die veroorzaakt werd door bombardementen op het vliegveld. Na de oorlog, in 1947, moesten herstellingswerken uitgevoerd worden aan de zijkapellen, aan de vensters en aan de daken van de kerk. Ook de klokken waren weggevoerd.

In juni 1948 werd aannemer Walter Meekers uit Ginge-lom aangesteld om de herstellingswerken uit te voeren.

Plannen van architect Gessler

Het rijk versierde kerkinterieur in de jaren na de Tweede Wereldoorlog

Zegening met het sacrament voor het rijk versierde altaar in de naoorlogse jaren

1965:

PASTOOR ROBIJNS EN BURGEMEESTER POULUS

Op zondag 7 februari 1965 brandde de kerk helemaal uit. Als bij wonder bleef een beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Banneux, de *Maagd der Armen*, gespaard. De kerkraad ging daarop voortvarend te werk en al op 5 april 1965 werd architect Jos Deré uit Knokke aangesteld om plannen en een lastenboek te maken voor het herbouwen van de kerk. Blijkbaar bracht Deré het werk niet helemaal tot een goed einde. Op 9 februari 1966 besloot de raad een tweede architect aan te stellen, architect Vanmechelen uit Sint-Truiden, die opdracht kreeg *uitvoeringsplannen* op te maken. Op 3 juli 1966 keurde de

raad zijn plannen en zijn bestek goed. Vanmechelen begrootte de kosten voor de herstellingswerken op 4.529.419 frank. Daarna duurde het nog een jaar voordat de kerkraad alle nodige toelatingen gekregen had om met de werken te beginnen. Op 2 april 1967, twee jaar na de brand, werd de wederopbouw toegewezen aan aannemer Martens uit Sint-Truiden, die het werk wilde uitvoeren voor 4.494.698 frank. Een maand later werden in Nederland drie nieuwe klokken besteld.

Een jaar later, op 6 april 1968 werd de heropgebouwde parochiekerk weer in gebruik genomen.

Het meest opvallende verschil van de heropgebouwde kerk met de kerk voor de brand is het nieuwe vlakke houten plafond, dat een gewelfd plafond vervangt.

Samen met het nieuwe sobere meubilair leverde dat in 1968 een verrassend eigentijds interieur op.

De kerkfabriek

In elke parochie zorgt een kerkbestuur – bij ons de *kerkfabriek* genoemd – voor de materiële ondersteuning van de eredienst. Zij zorgt ervoor dat de kerk onderhouden wordt, en dat de nodige liturgische voorwerpen voor de eredienst beschikbaar zijn. In de meeste gevallen beschikt zij over een patrimonium van landerijen die verpacht worden en van kapitalen die belegd zijn. De opbrengst van de pachten en de intrest op haar kapitalen gebruikt zij om de rekeningen van de kerk te betalen. Deze inkomsten worden aangevuld met schenkingen en met een deel van de opbrengst van de zondagse collectes, het *stoelgeld*. Dikwijls volstaan deze inkomsten niet om alle kosten te betalen. In dat geval wordt het tekort op de begroting aangevuld uit de gemeentekas.

Tot de inwerkingtreding in 2005 van het *Vlaams decreet betreffende de materiële organisatie en de werking van de erkende erediensten* uit mei 2004, werd de organisatie van de kerkfabrieken geregeld door het keizerlijk decreet van Napoleon op de kerkfabrieken uit 1809. De kerkfabriek werd bestuurd door een kerkraad. In Brustem bestond die uit zeven personen: vijf verkiesbare leden en twee leden van rechtswege: de pastoor en de burgemeester. De verkiesbare leden waren verdeeld over een *grote helft* (drie verkiesbare leden) en een *kleine helft* (twee verkiesbare leden). Om de drie jaren trad de grote of de kleine helft af, en kozen de overige leden vervangers voor de uittredende leden. In de regel werden de uittredende leden herkozen, zodat men in de praktijk dikwijls levenslang lid van de kerkraad bleef. Jaarlijks koos de kerkraad onder zijn leden een voorzitter en een secretaris.

Zoals er in de schoot van de gemeenteraad een aantal schepenen gekozen worden, die samen met de burgemeester instaan voor het dagelijks bestuur, zo werd in de schoot van de kerkraad een driekoppig *bureau der kerkmeesters* gekozen, dat van rechtswege aangevuld werd met de pastoor. Jaarlijks nam, volgens een vaste beurtrol, één van de gekozen kerkmeesters ontslag, en werd een

nieuwe kerkmeester gekozen. Meestal werd de ontslagnemende kerkmeester herkozen. Het bureau koos jaarlijks onder zijn leden een voorzitter, een secretaris en een penningmeester. Doordat zowel de kerkraad als het *bureau der kerkmeesters* een voorzitter en een secretaris hadden, was het soms niet duidelijk wie nu eigenlijk de voorzitter of de secretaris van de kerkfabriek was, en wie het eigenlijk voor het zeggen had.

In veel parochies werd het beleid van de kerkfabriek in feite door de pastoor bepaald. De inbreng van de leden van de kerkraad bleef nog al eens beperkt tot het bijwonen van de vergaderingen en het jaarlijks goedkeuren en ondertekenen van de rekening en van de begroting.

In de processies kregen de kerkmeesters en de leden van de kerkraad een ereplaats. In veel gevallen waren zij het die het baldakijn droegen dat boven het Heilig Sacrament in de processie werd gedragen. Voor velen betekende het lidmaatschap van de kerkraad vooral een erefunctie, die in veel gevallen van vader op zoon werd doorgegeven. Het feit dat zowel in de kerkraad als in het *bureau der kerkmeesters* een voorzitter en een secretaris konden aangesteld worden, en dat een ander lid de functie van penningmeester kreeg, bood bovendien de mogelijkheid om aan de meeste raadsleden nog een bijzondere (ere)titel te geven.

Kerkraadsleden van Brustem

4 april 1852
Pieter Roosen, voorzitter
Walterus Daenen, secretaris
Franciscus Romsée, lid
Jan Schoofs, lid
Gillis Schoofs, lid
Winand Vaes, pastoor
Bartholomé Moria, burgemeester
Bureel:
Jan Schoofs, voorzitter
Gillis Schoofs, secretaris
Franciscus Romsée, schatbewaarder

5 april 1936

Edmond Loix, voorzitter;
Victor Schoofs, schatbewaarder;
Joseph Schoofs, lid;
Henri Vanstapel, lid;
Bona Benats, lid;
Michel Jans, pastoor en secretaris;
Poelmans, burgemeester.
Bureel:
Edmond Loix, voorzitter;
Joseph Schoofs, lid;
Victor Schoofs, lid.

4 april 1965

Jozef Vanstapel, voorzitter;
Leopold Robijns, pastoor en secretaris;
Ernest Vandeveld, lid;
Achille Pirard, lid;
Jean Sweldens, lid;
Roger Poulus, burgemeester.
Bureel:
Jozef Vanstapel, voorzitter;
Leopold Robijns, pastoor en secretaris;
Florent Daenen, schatbewaarder.

Gemeenteraadsleden van Brustem

Tot in 1883 gold in ons land het cijnskiesrecht: alleen de mannen die 21 jaar of ouder waren, en die een bepaald bedrag aan belastingen betaalden, hadden stemrecht. Sinds 1883 bestond bovendien het zogenaamde capaciteitskiesrecht: wie 21 jaar of ouder was, en lager onderwijs had gevolgd, kreeg stemrecht voor de gemeenteraadsverkiezingen.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1895 vonden plaats volgens het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen. Alle mannen die 30 jaar waren of ouder, en die drie jaar in de gemeente woonden, kregen stemplicht. Bovendien kregen sommige kiezers, waaronder gehuwde huisvaders, kiezers die middelbare of universitaire studies achter de rug hadden en grondeigenaars, één of meerdere bijkomende stemmen. Pas vanaf 1921 werden de gemeenteraden volgens het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en vrouwen gekozen.

Na de verkiezingen van 1848 was de gemeenteraad als volgt samengesteld:
Bartholomeus Moria, burgemeester;
Guillaume Poelmans, schepen;
Pierre Feytmans, schepen;
Guillaume Ruymen, raadslid;
Henri Lintermans, raadslid;
Jacques Bormans, raadslid;
François Romsée, raadslid;
Gilles Schoofs, raadslid;
Jean Vanboven, raadslid;
Jean Charles Van Rutten was secretaris.

Na de verkiezingen van 1872 was de gemeenteraad als volgt samengesteld:
Ernest de Pitteurs Hiegaerts, burgemeester;
Guillaume Poelmans, schepen;
Charles Deroeck, schepen;
Jacques Bormans, raadslid;
Jean Sweldens, raadslid;
Jean Paul Ruymen, raadslid;
Hermans Roosen, raadslid;
Pierre C. Schoofs, raadslid;
Pierre A. Schoofs, raadslid.
Alfons Daenen was secretaris.

Trouwstoet in de jaren na de Tweede Wereldoorlog: de jeugd op klompen weet zich verzekerd van een tractatie.

VOOR WIE HET ZELF WIL UITZOEKEN

De rekeningen van de kerkmeesters van Brustem van de jaren 1653-1708 en 1752-1794 zijn bewaard in de registers 10 tot 13 in het kerkarchief. U kan ze raadplegen in de leeszaal van het Rijksarchief te Hasselt (Bampslaan 4).

De overeenkomst tussen de gemeente Brustem en de abten van Sint-Truiden en van Averbode over het bouwen van een nieuwe kerk, is te vinden op de folio's 246 - 249 van register 64 van het archief van de schepensbank van Brustem. Het kan geraadpleegd worden in de leeszaal van het Rijksarchief te Hasselt.

Voor de geschiedenis van de kerk van Brustem zijn vooral de archieven van de kerkfabriek en van de parochie van belang. De verslagregisters van de beraadslagingen van de kerkraad en van het bureau der kerkmeesters voor de periode na 1800 worden bewaard in het parochiaal archief.

De verbouwingswerken aan de kerk stonden ook geregeld op de agenda van de gemeenteraad van Brustem. De verslagregisters van de beraadslagingen van de gemeenteraad voor de jaren 1818-1887 kan u raadplegen in het Rijksarchief te Hasselt. De verslagregisters voor de jaren daarna worden in het stadsarchief (Diesterstraat 1) te Sint-Truiden bewaard.

In het archief van het provinciebestuur van Limburg (Universiteitslaan 1 in Hasselt) kan u verschillende dossiers inkijken over de werken aan de kerk. Wie deze dossiers wil raadplegen maakt best eerst per telefoon een afspraak met de archivaris van het provinciebestuur.

Over de geschiedenis van de kerk van Brustem, en vooral over haar interieur, werden verschillende detailstudies gepubliceerd:

J. Gerits, *De Sint-Laurentiuskerk van Brustem en haar kunstpatrimonium in de late Middeleeuwen*, in *Het Oude Land van Loon*, 1975, 30, p. 105-124.

J. Gerits, *Goudleer te Brustem*, in *Ons Heem*, 1975, 29, p. 17.

J. Gerits, *Ijzeren hekwerk in de kerk van Brustem (17de - 18de eeuw)*, in *Ons Heem*, 1975, 29, p. 74-75.

B. Geukens, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen. Provincie Limburg. Kanton Sint-Truiden*, Brussel, 1977, p. 22-23.

Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 6n2 (He-Z). Provincie Limburg. Arrondissement Hasselt, 1981, p. 890-891.

J. Gerits, *De Sint-Laurentiuskerk van Brustem ten tijde van pastoor Pieter Deliën (1654-1673)*, in *Historische bijdragen ter nagedachtenis van G. Heynen*, Sint-Truiden, 1984, p. 175-182.

J. Brouwers, *Bouw van een nieuwe kerk in Brustem in 1769*, in *Limburg*, 1988, 67, p. 11-13.